

GHEORGHE LAZAROVICI, CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI, MARCO MERLINI, *Tărtăria and the Sacred Tablets* (incluzând și contribuții de DIANA BINDEA și COSMIN SUCIU), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, 414 pagini, text în engleză, desene, fotografii, reproduceri de manuscrise, tabele, listă bibliografică, listă de abrevieri.

Volumul Lazarovici/ Lazarovici/ Merlini 2011 a fost publicat sub mai multe egide instituționale: Euro Inovanet Italia, Institute of Archaeomythology (Sebastopol, California, SUA), Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Arheologie Iași. Într-o fotografie plasată în deschiderea volumului, îl vedem pe Nicolae Vlăsa aplecat asupra celor trei tăblițe descoperite de el la Tărtăria, în septembrie 1961. Sub fotografie se află o dedicație, prin care autorii dedică volumul atât lui Nicolae Vlăsa (la 50 de la săpăturile sale din 1961), cât și „Doamnei de la Tărtăria” (*Milady of Tărtăria*), cea în al cărei mormânt au fost găsite tăblițele astăzi cunoscute în întreaga lume.

Se poate remarca de la început că volumul merge pe două direcții principale: (a) prima este cea propriu-zis arheologică, implicând reinterpretarea descoperirilor și adăugarea unor noi concluzii cu privire la materiale mai recent descoperite la Tărtăria; (b) a doua linie este cea care aduce importante opinii menite a schimba viziunea tradițională (cea mesopotamiano-egipteană) asupra începuturilor scrierii.

Introducerea reprezintă, în mare măsură, omagiul pe care autorii îl aduc celor care, pe parcursul unei perioade de aproape un secol, au făcut cunoscută Tărtăria în planul vieții științifice. În principal, sunt menționate primele săpături, ale lui Marton Roska, din anii 30 ai secolului trecut, apoi cele executate de Kurt Horedt (1942–1943), Nicolae Vlăsa (1961), Iuliu Paul (1989), respectiv Sabin Adrian Luca (2010). Capitolul I (datorat lui Gh. Lazarovici) are tot un caracter introductiv, fiind în speță o prezentare a locației și mediului înconjurător, dar și o evocare a primelor relatări despre Tărtăria, anume cele datorate entuziastului amator Petru Balosin (născut la Tărtăria în 1915), acesta fiind cel care a alcătuit și o primă colecție cu descoperiri ale sale (din diverse epoci). Capitolul are și un semnificativ material ilustrativ referitor la Balosin și la colecția sa.

Capitolul II (Gh. Lazarovici) intră în amănuntele săpăturilor arheologice de la Tărtăria („Groapa Luncii”, sau „Balta Tărtăriei”). În subcapitole separate, Gh. Lazarovici comentează (cu lămuriri și cu unele accente polemice) asupra rezultatelor obținute, succesiv, de Kurt Horedt, Nicolae Vlăsa și Iuliu Paul. Mai întâi sunt prezentate pe larg tabelele lui Horedt, stratigrafia și atribuirile culturale făcute de acesta (Petrești, Vinča, Baden, Kostolac). În paginile subcapitolului în discuție sunt incluse reproduceri ale desenelor originale, fotografii de fragmente ceramice etc., care demonstrează, printre altele, că deja descoperirile lui Horedt evidențiau prezența la Tărtăria a unor „importuri” dinspre culturi cu ceramică pictată. Gh. Lazarovici menționează și unele aspecte

controverse, precum cele legate de elementele pe care Horedt le considera a fi de tip Kostolac (Corpadea). Un amănunt oarecum exotic este că, în tabelele lui Horedt, alături de *Petrești* apare și derutantul toponim *Buenos Aires* (vezi p. 20 și p. 45). De fapt, la fel de exotic sună și denumirea cazonă „Diribau”, prin care Horedt desemnase casa unei gazde locale (p. 16).

Subcapitolul următor scoate în evidență realizările lui Vlăsa din 1961, ca și colaborarea lui cu (pe atunci) tinerii Iuliu Paul și Attila László, care aveau să devină și ei somități ale arheologiei românești. Cu privire la reconsiderările făcute de Gh. Lazarovici, merită atenție cea privitoare la o necesară corectură: ceea ce Vlăsa considerase a fi o „fază Turdaș-Petrești”, se arată a fi mai degrabă Vinča B1 (p. 32). În sfârșit, în subcapitolul privitor la săpăturile lui Iuliu Paul (1989), Gh. Lazarovici decide să nu treacă sub tăcere unele aspecte mai puțin plăcute. Este vorba, mai întâi, de „acuzățiile nefondate” făcute, la adresa lui Nicolae Vlăsa, de către Iuliu Paul, într-un text („Sunt tăblițele de la Tărtăria o ‘enigmă’?”) publicat în anul 2007, cu ocazia primirii titlului de *Doctor honoris causa* la Universitatea de Vest din Timișoara. Mai mult, se pare că săpăturile lui Iuliu Paul din 1989 au avut, în opinia lui Gh. Lazarovici, și un scop „obstrucționist”, anume cel de a împiedica alți arheologi să facă, la Tărtăria, săpături conforme unor „metode de dată recentă” (p. 41).

În capitolul III, autorii (Gh. Lazarovici și Cornelia-Magda Lazarovici) și-au propus să prezinte arhitectura așezării descoperite la Tărtăria („Groapa Luncii”). Textul capitolului este sprijinit de o serie de planuri redată în manieră tradițională, ca și de unele care reprezintă prospectări magnetice, de la Turdaș (datorate lui Carsten Mischka). De remarcat este și o perspectivă etnoarheologică (vezi mai ales paginile 49–50), în baza căreia se face, de exemplu, o comparație între bordeiele Vinča timpurii (precum B2, în apropierea căruia a fost găsit scheletul cu tăblițele) și bordeiele ciobănești actuale de la Bucovăț. Printre altele, este evidențiată trecerea de la bordeiele timpurii la locuințele de suprafață ulterioare (Vinča și Petrești), cu talpă suspendată pe pietre. De o atenție deosebită se bucură cuptorul de olar, de un tip pe care Gh. Lazarovici l-a remarcat și la Parța. (Ar fi de observat aici că, în textul englezesc, nu este folosit termenul englezesc specializat, *kiln* ‘cuptor de olar’, ci termenul generic, *oven* ‘cuptor (de pâine)’, deoarece, în cazul respective, Gh. Lazarovici a considerat că putea fi vorba de cuptoare care puteau fi utilizate în ambele scopuri.)

Acelorași doi autori li se datorează și următoarele trei capitole (IV, V, VI). Capitolul IV se referă la evoluția

ceramicii de la Tărtăria. O fază evidențiată de Horedt a fost cea cu specific Vinča (ceramică utilitară, semifină și fină – p. 57). Culorile de exterior specifice sunt roșie, maronie și neagră-cenușie, cele de interior fiind maronie, cărămie, cenușie și neagră-cenușie, fiecare indicând un anumit grad de oxidare, în cuptoare cu ardere reglată. Interesantă este o observație de la p. 59 (trad. A.P.): „Ceramica neagră bine lustruită este caracteristică pentru Vinča A și reapare într-o perioadă Vinča C, ca rezultat al migrațiilor care au avut loc în Banat și, posibil, în Transilvania”. O serie de tabele (la paginile 58–68) redau: (1) proporțiile cantitative de ceramică, de diverse nuanțe, descoperită la Tărtăria (de la cea de Starčevo-Criș, la cea de Vinča C, Petrești și Coțofeni, plus diverse „importuri”); (2) modalități de procesare; (3) degresanți specifici (mai ales diverse tipuri de nisip); (4) frecvența unor ornamente specifice (incizii, alveole, perforații etc.).

În capitolul V sunt prezentate și discutate „unelte, arme, podoabe și alte artefacte”. Paragrafe speciale sunt dedicate obiectelor de silex (materialul având ca surse probabile zone precum Orăștie, Valea Streiului, sau Poiana Ruscă), obsidian (de pe Valea Mureșului, de la Deva, Pecica etc., ca și din diverse alte surse din Transilvania), piatră (mai ales topoare de diverse tipuri), lut ars (greutăți de năvod, fusaiole), os (remarcându-se un astragal de oaie, posibil folosit la un joc de arșice); cochilie de *spondylus* (precum cea folosită pentru brățara probabil spartă ritual în mormântul purtătoarei tăblițelor, cea botezată de Marco Merlini cu numele *Milady of Tărtăria*).

Capitolul VI conține interpretări ale unor obiecte de cult și ale unor ritualuri (reconstituite). Autorii menționează că au fost descoperite doar două morminte de înhumatie: unul de tip Coțofeni sau Petrești (publicat de Horedt), al unui copil, celălalt fiind deja faimosul mormânt al celei care a fost, probabil, o „femeie-șaman” (sau chiar o „preoteasă”), reprezentând un orizont Vinča A2. Plastica pusă în discuție de cei doi autori include: fragmente de figuri antropomorfe (unele de dimensiuni chiar monumentale) etichetate ca „idoli” (vezi paginile 112–113); siluete și chipuri umane (sau, mai degrabă, măști?) care apar și pe piese de ceramică; unele vase (precum cele zoomorfe redată la paginile 116–118) folosite, foarte probabil, în acte de cult, în combinație cu altarele miniaturale (specifice diverselor perioade reprezentate la Tărtăria). Implicații culturale și/sau magice aveau desigur și fusaiolele cu semne și simboluri incizate (vezi p. 121).

Urmează o serie de patru capitole elaborate de Marco Merlini. Este vorba de specialistul italian care a pornit, cu ani în urmă, de pe poziția de jurnalist entuziast, pasionat de noua deschidere pe care materialul arheologic din neo- și eneoliticul Dunării mijlocii o reprezintă pentru istoria scrierii. Între timp Marco Merlini a obținut titlul de doctor în arheologie, în România, astfel că, în prezent, el este în măsură să combine pasiunea și competența în interpretarea materialelor arheologice. În capitolul VII (divizat în trei subcapitole – A, B, C), Merlini abordează aspecte fundamentale ale complexului ritual-funerar de la Tărtăria și ale mult discutatele tăblițe descoperite în contextul respectiv. Abordarea este destul de prudentă, ea fiind marcată și de o serie de întrebări

retorice (precum: „Ce s-a întâmplat de fapt la Tărtăria?” – p. 128). În privința mormântului „Doamnei” cu tăblițe, sunt luate în calcul posibilități precum: sacrificiu ritual, antropofagie, incinerare, descărnare rituală și înmormântare secundară (cu obiecte sparte ritual, precum este evident în cazul unui vas de tip pocal, cu picior înalt). Foarte interesant este subcapitolul în care, pornind de la un pandantiv spart, considerat a fi fost în formă de „ancoră”, Merlini face o întreagă trecere în revistă a simbolurilor de tip „coarne de consacrare” din zone diverse, un accent deosebit fiind pus pe simbolistica berbecului. În final sunt abordate cele trei tăblițe și sunt discutate posibilele sensuri ale reprezentărilor și semnelor mai mult sau mai puțin clare de pe ele: (a) „figura de pe tron” (interpretată și ca „păstorul” – *the shepherd*); (b) „pomul vieții” (practic identică binecunoscutului „brăduț”, care a supraviețuit până la olarii daci și la cei români de azi); (c) „capra”, sau ceea ce Merlini interpretează ca „turmă de capre” (p. 167); (d) crucea „astrală” (formată, de fapt, de liniile care împart tăblița discoidală în patru registre); (e) „tronul”; (f) semnele în formă de D, reprezentând probabil semne lunare, sau (după cum propune Merlini) semne ale ciclului menstrual feminin (p. 174); (g) arcul și săgeata (în legătură cu care Merlini discută și străvechile semnificații rituale ale arcului folosit, încă din preistorie, ca instrument muzical); (h) altarul pentru ardere de ofrande; (i) simbolul solar; (j) cupa; (k) bucraniul (pe care unii l-au crezut a fi cap de pisică – deși ar arăta, mai degrabă, a cap de iepure). Remarcabile sunt nenumăratele trimiteri pe care (în sprijinul demonstrației sale) le face Merlini la discuri cu simbolistică similară, folosite cu începere din paleolitic superior (Cosăuți, Mitoc), până în neolitic și eneolitic (Karanovo, Nova Zagora, Dolnoslav, Kurilo, Parța, Turdaș, Isaiia etc.).

În capitolul VIII, Merlini discută practici funerare preistorice menite a consacra „un nou strămoș” (de fapt, în cazul discutat, mai degrabă o „strămoașă”). Capitolul începe cu prezentarea unui „cadru conceptual” care poate înlesni o reconstituire cât mai credibilă a contextului social-spiritual preistoric supus investigației. Merlini face o trimitere la o mult mai timpurie înmormântare a unei femei-șaman (și ea cu malformații ale osaturii, ca și „Doamna” de la Tărtăria), anume cea care reprezintă epipaleoliticul natufian în peștera Hilazon Tachtit, Israel (cu o vechime de 12.400–12.000 de ani). O altă trimitere este la o înmormântare similară, din Germania (Bad Dürrenberg), reprezentând tranziția de la mezoliticul târziu la neolitic, datările indicând o perioadă mai veche de 7000 de ani. În cele două cazuri, ca și în altele menționate de același autor, persoanele înmormântate avuseseră evident „o forță spirituală excepțională” în timpul vieții (p. 215). Cu privire la tratamentul aplicat răposatei de la Tărtăria, Merlini consideră că a fost vorba de un proces de putrefacție naturală, care a avut loc într-un spațiu consacrat, după care a urmat îndepărtarea resturilor de țesut și înmormântarea secundară, conform unui ritual menit a transforma mormântul respectiv într-un adevărat nucleu de sacralitate al comunității respective, *Milady of Tărtăria* devenind astfel „strămoașă” pentru generațiile care i-au urmat în cadrul propriei comunități. Cât privește

tăblițele, ele sunt interpretate de Merlini ca parte dintr-o adevărată „trusă liturgică” (*liturgical tool-kit*), care include și șase figurine, unele evident purtătoare de măști miniaturale.

Capitolul IX este consacrat de Merlini „identificării semnelor reale”. Punctul de pornire este reprezentat de corectarea diverselor redări (unele aproximative, sau confuze) ale semnelor de pe tăblițe (Nicolae Vlăssă, Shan Winn, Emilia Masson etc.). Merlini abordează din nou semnele, pe rând, identificându-le ca pictograme, precum „ramură de copac”, „clepsidră”, „semn pectiniform”, „arc și săgeată”, „altar” „dansatoare-orantă” etc. Și din nou, în interpretare, sunt luate în considerație neclaritățile privitoare, de exemplu, la natura siluetei (după unii umană, după alții animală) care însoțește vietatea supradimensionată (capră, după unii – căprioară, sau chiar bovidu „care trage la plug”, după alții – p. 259).

În capitolul X, Merlini face o binevenită comparație între semnele de la Tărtăria, scrierea Danubiană (în speță cea de tip Vinča) și alte scrieri timpurii. Făcând multe reveniri la observații din capitolele VII–IX, Merlini ia în considerație posibilitatea ca „scrierea neolitică” să reprezinte un adevărat marcaj al bazinului danubian, ca „leagăn” cultural-spiritual pentru întreaga Europă. Este scoasă în evidență importanța comparațiilor dintre sistemul de scriere de la Tărtăria și alte sisteme, ulterioare, precum cel de pe Valea Indusului, cel cuneiform acadian, cel luvian hieroglific din Anatolia, sau silabarul cipriot. Inevitabil, Merlini a trebuit să se refere și la concluziile total neavenite la care, după descoperirea tăblițelor (în 1961, de către Vlăssă) au ajuns utilizatorii „cronologiei surte”. Aceștia și-au imaginat, printre altele, chiar „influențe sumeriene” în aria culturii Vinča (care era, pe atunci, considerată a fi înflorit abia pe la 2900–2800 a.C.). Anumite opinii mai recente (fie academice, fie pseudo-academice), dintre care unele nici nu meritau menționate într-o carte serioasă, s-au avântat însă pe direcție inversă. Dacă Sorin Paliga măcar a pus niște prudente semne de întrebare pe lângă supoziția că scrierea (și chiar limba) sumeriană ar putea avea origini europene, în tabăra de limbă maghiară s-a ajuns până la năstrușnica idee că niște „unguri transilvăneni” preistorici (ca strămoși direcți ai sumerienilor!) au emigrat din Ardeal în Mesopotamia (cu tot cu scrierea proprie, din care se trag, de fapt, și „runele” secuiești), asta întâmplându-se, potrivit acelor maghiaro-sumerologi, undeva între 5000 și 3500 a.C. (vezi p. 275, unde este citat Tóth 2007 și alții din aceeași „școală”). Cu atât mai laudabilă este strădania lui Merlini de a nu se lansa în prea multe speculații (precum cele conținute, după cum indică autorul în discuție, de „58 de interpretări pe care le-am colectat” – p. 336). Merlini dezvăluie posibile sensuri și

implicații (ale semnele danubiene și ale celor de la Tărtăria) mai ales prin comparație cu alte sisteme de scriere (vezi punerile în paralel de la pp. 326–327), o concluzie semnificativă fiind cea exprimată la p. 332: „Tăblițele transilvănene au funcționat ca unelte rituale inițiatice, cu semne magice ce reprezintă *criptograme*: semne de scriere ca și simboluri cu semnificație inițiatcă și înțeles ezoteric” (trad. A.P.).

Capitolul XI (elaborat de Diana Bindea) reprezintă un „studiu arheozoologic al așezării preistorice de la Tărtăria, iar capitolul XII (de Cornelia-Magda Lazarovici, Gheorghe Lazarovici și Cosmin Suci) este dedicat concluziilor privitoare la cronologia sitului, relativă și absolută. (Capitolele XI și XII s-ar fi cuplat poate mai bine cu materialul și interpretările, arheologice propriuzise, din prima parte a volumului, cea reprezentată de capitolele I–VI.) Contribuția Dianei Bindea, sprijinită de o întreagă serie de tabele statistice, scoate în evidență importanța creșterii vitelor în sistemul de subzistență al comunității preistorice de la Tărtăria (care, în timp, a supraviețuit între orizonturile Vinča A și Coțofeni). Sunt de asemenea enumerate descoperirile care demonstrează o tradiție a prelucrării osului. În sfârșit, cei trei autori ai capitolului concluziv (XII) fac necesare corecturi la cronologiile propuse de precursori și stabilesc fazele de locuire evidențiate în așezarea preistorică discutată. Este vorba de o evoluție care începe cu timpuria „locuire sporadică” de tip Starčevo-Criș (cu ceramică monocromă), urmată de migrația care se presupune a fi adus cu ea ceramică pictată „pe fond alb”, după care s-a manifestat o altă importantă migrație (SC IIIA) cu „pictură neagră”, urmată de pătrunderile Vinča (din mijlocul mileniului VI, în Banat și Transilvania), încheierea fiind reprezentată de neoliticul târziu al nivelului Turdaș și de eneoliticul în variantă Petrești.

Volumul recenzat aici conține un număr suficient de mare de noutăți (atât ca volum de material supus analizei, cât și în ce privește interpretarea și concluziile) pentru a deveni o carte de referință. În același timp, având în vedere că volumul în discuție face apel la metode și date specifice unor domenii precum arheologia, istoria, etnografia, etnoarheologia, arheometria, lingvistica, arheomitologia etc., este de apreciat că *Tărtăria and the Sacred Tablets* dovedește cu prisosință că abordările multidisciplinare pot fi relevante și convingătoare. Putem fi siguri că cei trei autori de bază ai volumului vor mai avea multe de spus, atât în cadrul colaborării lor permanente cu Institute of Archaeomythology (Sebastopol, California), cât și în mediul academic românesc.

ADRIAN PORUCIUC